

ISLOM HAMKORLIK TASHKILOTI VA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUNOSABATLARINING XALQARO HUQUQIY JIHLTLARI: INSTITUSIONAL TUZILISH, MAJBURIYATLAR TIZIMI VA MILLIYQONUNCHILIK BILAN MUVOFIQLASHTIRISH

Ashurova Mohlaroy Biloliddin qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti
tayanch doktoranti

e-mail: ashurovamohlaroy3@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20798097>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 18-iyun 2026 yil

Ma'qullandi: 20-iyun 2026 yil

Nashr qilindi: 22-iyun 2026 yil

KEYWORDS

Islom Hamkorlik Tashkiloti,
xalqaro huquqiy shaxsiyat,
O'zbekiston Respublikasi,
xalqaro shartnomalar ustunligi,
a'zolik majburiyatlari, IHT
Nizomi, ko'p tomonlama
hamkorlik, monitoring
mexanizmlari.

ABSTRACT

Ushbu ilmiy maqola Islom Hamkorlik Tashkiloti (IHT) ning xalqaro huquqiy tabiati, institusional tuzilishi va O'zbekiston Respublikasining ushbu tashkilot doirasidagi huquqiy majburiyatlarini kompleks ravishda tadqiq etadi. Maqolada IHT Nizomining O'zbekiston milliy qonunchiligiga nisbati, xalqaro shartnomalar ustunligi tamoyilining amaliy tatbiqi, hamda ko'p tomonlama shartnomaviy majburiyatlarni nazorat qilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot xalqaro huquq, qiyosiy konstitutsion huquq va tashkilot huquqi metodologiyalariga asoslanadi.

Xalqaro munosabatlarning tobora murakkablashib borayotgan zamonaviy davrida mintaqaviy va global xalqaro tashkilotlarning roli beqiyos darajada oshib bormoqda. Ushbu tashkilotlar o'z a'zo davlatlari uchun nafaqat siyosiy hamkorlik maydoni, balki huquqiy majburiyatlar majmuasini belgilab beruvchi muhim institusional mexanizmlar sifatida ham amal qilmoqda. Islom Hamkorlik Tashkiloti (IHT) – 57 a'zo davlatni birlashtirgan, BMTdan keyingi eng yirik hukumatlararo xalqaro tashkilot sifatida bu borada alohida o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasi 1996-yilda IHTga to'liq huquqli a'zo sifatida qabul qilinganidan beri ushbu tashkilot bilan munosabatlar O'zbekiston tashqi siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan e'lon qilingan ochiq eshiklar siyosati va faol ko'p vektorli tashqi siyosat kursi O'zbekistonning IHT doirasidagi ishtirokini yangi sifat bosqichiga ko'tardi.

Biroq, O'zbekistonning IHT bilan munosabatlarini faqat siyosiy yoki diplomatik nuqtai nazardan baholash yetarli emas. Bu munosabatlarning xalqaro huquqiy jihatlari – xususan, a'zolik maqomidan kelib chiqadigan huquqiy majburiyatlar, IHT hujjatlarining milliy qonunchilikka munosabati va majburiyatlarning bajarilishini nazorat qilish mexanizmlari – alohida ilmiy tadqiqotni talab qiladigan dolzarb masalalardir.

Xalqaro huquqdagi «xalqaro tashkilot» tushunchasi muayyan mezonlar yig'indisi bilan tavsiflanadi. Xalqaro huquq komissiyasining 2011-yilgi "Xalqaro tashkilotlarning javobgarligi to'g'risida" maqolalarida xalqaro tashkilot "xalqaro shartnoma yoki boshqa xalqaro huquq

hujjati asosida tashkil etilgan va o'z huquqiy shaxsiyatiga ega bo'lgan tashkilot" sifatida ta'riflanadi.

IHT 1969-yilda Robota (Marokash) da tashkil etilgan bo'lib, 2008-yilda qabul qilingan yangilangan Nizom unga to'liq xalqaro huquqiy shaxsiyat berdi. Nizomning 3-moddasiga ko'ra, "Tashkilot xalqaro huquqiy shaxsga ega" bo'lib, bu unga mustaqil ravishda shartnomalar tuzish, xalqaro maydonda taraflik qilish va o'z nomidan huquqiy munosabatlarga kirish imkonini beradi. Ushbu xususiyat IHTni boshqa ko'pgina mintaqaviy tashkilotlardan farqlab, unga to'laqonli xalqaro huquq subyekti maqomini beradi.

Akademik doiralarda IHTning huquqiy tabiati bo'yicha bahslar davom etmoqda. Bir qator tadqiqotchilar (Bowden, 2008; El-Ahdab, 2015) IHTni asosan siyosiy hamkorlik tashkiloti sifatida tavsiflaydi va uning huquqiy mexanizmlarining zaifligini ta'kidlaydi. Boshqa olimlar (Sarooshi, 2005; Schermers va Blokker, 2011) esa xalqaro tashkilotlarni ularning huquqiy tuzilishi va a'zo davlatlar majburiyatlari nuqtai nazaridan tahlil qilish zaruratini ko'rsatib, IHTni qaror qabul qilish mexanizmlari bo'yicha universal xalqaro tashkilotlarga (BMT) qaraganda ancha "yumshoqroq" huquqiy rejim ostida faoliyat ko'rsatadigan tashkilot sifatida tavsiflaydi.

IHTning institutsional tuzilishi uning huquqiy majburiyatlar tizimini belgilashda markaziy rol o'ynaydi. 2008-yil Nizomiga muvofiq, IHTning asosiy organlari quyidagilardan iborat:

Islom Sammiti (Islamic Summit Conference) – tashkilotning oliy organi bo'lib, davlat va hukumat rahbarlari darajasida uch yilda bir marta yig'iladi. Sammit qarorlari texnik jihatdan a'zo davlatlar uchun majburiy kuch kasb etmaydigan, biroq siyosiy jihatdan kuchli tavsiya xarakteridagi hujjatlar sifatida qabul qilinadi. Bu xususiyat IHTni BMT Xavfsizlik Kengashidan tubdan farqlantiradi.

Huquqiy nuqtai nazardan muhim savol – ushbu organlar tomonidan qabul qilinadigan hujjatlarning huquqiy kuchi masalasidir. Xalqaro huquq doktrinasida «soft law» (yumshoq huquq) va «hard law» (qattiq huquq) o'rtasidagi farq IHT munosabatida ayniqsa muhim. IHT qarorlarining aksariyati yumshoq huquq xarakterida bo'lib, a'zo davlatlar uchun bevosita huquqiy majburiyat emas, balki siyosiy-axloqiy majburiyatni ifodalaydi.

O'zbekiston Respublikasi IHTga 1996-yil 9-dekabrda to'liq huquqli a'zo sifatida qabul qilingan. Ushbu a'zolik O'zbekiston uchun bir necha turdagi huquqiy majburiyatlarni yuzaga keltiradi:

Birinchi tur - Nizomdan kelib chiqadigan tarkibiy majburiyatlar. Nizomning 1-moddasi a'zo davlatlarning "Tashkilot maqsad va tamoyillariga sodiq qolish" majburiyatini belgilaydi. Bu majburiyat rasmiy jihatdan yuridik kuchga ega bo'lib, a'zolikni saqlab qolishning asosiy sharti hisoblanadi.

Ikkinchi tur - moliyaviy majburiyatlar. Har bir a'zo davlat IHT byudjetiga belgilangan ulushda (assessed contribution) hissa qo'shishi shart. O'zbekiston uchun bu hissa yalpi ichki mahsuloti va aholi soni hisobiga belgilanadi. Ushbu majburiyat to'liq huquqiy kuchga ega bo'lib, uning bajarilmasligi ovoz berish huquqini to'xtatib qo'yish kabi sanksiyalarga sabab bo'lishi mumkin.

Uchinchi tur - protokol va Nizom qoidalarini amalga oshirish majburiyatlari. Tashkilotning samarali ishlashi a'zo davlatlarning nomzodlar ko'rsatishi, uchrashuvlarda ishtirok etishi va qarorlarni amalga oshirish borasidagi harakatlarini talab qiladi.

Shu bilan birga, O'zbekistonning IHT a'zoligi faqat majburiyatlar emas, balki huquqlar majmuasini ham beradi. Jumladan, Islom Taraqqiyot Banki kreditlariga kirish imkoniyati, IHT

savdo hamkorlik mexanizmlaridan foydalanish, madaniy va ilmiy dasturlarda ishtirok etish kabi huquqlar shu jumlasiga kiradi.

Xalqaro huquq va milliy huquq o'rtasidagi munosabat masalasi zamonaviy konstitutsionalizm va xalqaro huquq doktrinasining eng tortishuvli masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu munosabat, odatda, monizm va dualizm nazariyalari doirasida o'rganiladi. Monistik yondashuv xalqaro va milliy huquqni yagona huquqiy tizimning tarkibiy qismlari sifatida ko'radi, dualistik yondashuv esa ularni alohida, mustaqil huquqiy tartibotlar sifatida tavsiflab, xalqaro huquq normalarini milliy qonunchilikka "transformatsiya" qilish zaruratini ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasining 1992-yilgi Konstitutsiyasi ushbu munosabat bo'yicha aniq normani belgilaydi. Konstitutsiyaning 17-moddasiga ko'ra: "O'zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarda umume'tirof etilgan normalarga rioya etadi". Ushbu norma O'zbekiston xalqaro huquqqa "ochiq" tizim ekanligini ko'rsatadi.

2023-yilda qabul qilingan "Xalqaro shartnomalar to'g'risida"gi yangilangan Qonun O'zbekiston tizimida xalqaro shartnomalarning o'rnini yanada aniqroq belgiladi. Ushbu Qonunning 15-moddasiga muvofiq, "O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalarda milliy qonunchilikdan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi". Bu norma O'zbekiston huquqiy tizimida ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalarning milliy qonunchilik ustidan ustunligini tasdiqlaydi.

IHT Nizomining O'zbekiston huquqiy tizimiga integratsiyasi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Avvalo, Nizom O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnoma sifatida yuridik kuchga ega. Bu esa Nizom qoidalarining O'zbekiston milliy qonunlaridan ustun turishi kerakligini anglatadi – albatta, Konstitutsiyadan tashqari, chunki Konstitutsiya barcha boshqa normativ-huquqiy hujjatlardan ustun bo'lgan birlamchi akt sifatida muqaddasdir.

Biroq, amaliyotda bu integratsiya bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Birinchi muammo – IHT Nizomining to'g'ridan-to'g'ri qo'llanilishi masalasi. Nizomning aksariyat qoidalari tashkilotning ichki munosabatlarini tartibga soladi va bevosita O'zbekiston fuqarolariga yoki tashkilotlariga emas, davlatga nisbatan qo'llaniladi. Bu esa Nizomni o'z-o'zidan tatbiq etiladigan shartnomadan ko'ra alohida amalga oshirish aktini talab qiladigan shartnomaga yaqinlashtiradi.

Ikkinchi muammo - IHT qarorlarining huquqiy maqomi masalasi. Yuqorida ta'kidlanganidek, IHT organlarining ko'pchiligi qarorlari yumshoq huquq xarakterida bo'lganligi sababli, ular bevosita O'zbekiston huquqiy tizimiga kirmaydi. Ushbu qarorlar O'zbekiston uchun siyosiy majburiyat yaratadi, biroq bunday majburiyatni amalga oshirish uchun milliy qonunchilikka mos o'zgartirishlar kiritish yoki alohida hukumat qarorlari qabul qilish talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi sud amaliyotida xalqaro shartnomalar ustunligi tamoyilining qo'llanilishi hali to'liq shakllangan emas. Bu borada bir qator sistematik muammolar mavjud:

Birinchi, sud organlarining xalqaro hujjatlarni to'g'ridan-to'g'ri qo'llash malakasi va tajribasining yetishmasligi. O'zbekiston sudlari ko'pgina hollarda xalqaro shartnomaga bevosita tayanish o'rniga milliy qonun normalarini qo'llashga moyil bo'ladi. Bu holat xalqaro huquq akademik adabiyotida sudlar tomonidan xalqaro huquqni qo'llashdan bosh tortish moyilligi deb ataladigan hodisaning namunasidir.

Ikkinchidan, IHT hujjatlarining o'zbek tiliga rasmiy tarjima va nashrining to'liq yo'lga qo'yilmaganligi. Xalqaro hujjatlarning til muammosi nafaqat fuqarolar, balki sud va ma'muriy organlar uchun ham amaliy qiyinchilik yaratadi.

Uchinchidan, IHT va O'zbekiston milliy qonunchiligi o'rtasidagi potentsial ziddiyatli sohalar mavjud. Masalan, IHT doirasidagi islom moliyasi me'yorlari («ribo» man etilishi) O'zbekiston bank-moliya qonunchiligi bilan to'liq mos kelmasligi mumkin. Bu holda xalqaro shartnomalar ustunligi tamoyilining qo'llanilishi amaliy qiyinchilik tug'diradi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlar tavsiya etilishi mumkin: IHT hujjatlarini o'zbek tiliga rasmiy tarjima qilish va nashr etish tizimini shakllantirish; sudlar va ma'muriy organlar xodimlari uchun xalqaro huquq bo'yicha ixtisoslashtirilgan treninglar o'tkazish; IHT doirasida qabul qilingan hujjatlarni milliy qonunchilikka tatbiq etish bo'yicha maxsus koordinatsion mexanizm yaratish.

IHT doirasida qabul qilingan ko'p tomonlama shartnomalar O'zbekiston uchun muhim huquqiy majburiyatlar manbai hisoblanadi. Ushbu shartnomalarni bir necha toifaga ajratish mumkin:

Investitsiyalar himoyasi sohasida Islom Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (ICDT) va Islom Savdo Moliyasi Korporatsiyasi (ITFC) doirasidagi mexanizmlar amal qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Islom Taraqqiyot Banki (ITB) bilan 1992-yildan beri hamkorlik qilmoqda va bankning bir qator loyihalaridan foydalanmoqda. 2020-2024 yillar mobaynida ITB O'zbekistonga jami 1,2 milliard AQSh dollari miqdorida turli sohalarda moliyaviy qo'llab-quvvatlash ko'rsatdi. Insoniy huquqlar sohasida IHT Insoniy Huquqlar va Xalqlar Huquqlari Mustaqil Doimiy Komissiyasi (IPHRC) faoliyati yuritmoqda. IPHRC 2011-yilda tashkil etilgan bo'lib, uning vakolatlari konsultativ va tavsiya beruvchi xarakterda. Komissiya a'zo davlatlar tomonidan taqdim etiladigan ma'ruzalar asosida ular holati bo'yicha tavsiyalar qabul qiladi. Ilmiy-texnik hamkorlik sohasida COMSTECH va ModalITAS dasturlari O'zbekiston uchun ilmiy almashinuv va stipendiya imkoniyatlarini bermoqda. IHT majburiyatlarining nazorat mexanizmlari xalqaro huquq doktrinasida muvofiqlik mexanizmlari deb ataladi. Ushbu mexanizmlarni quyidagi asosiy turlarga ajratish mumkin:

Birinchi tur - hisobot berish mexanizmi. Bu mexanizm ko'plab xalqaro shartnomalar doirasida mavjud bo'lib, a'zo davlatlar belgilangan muddatlarda tegishli organga majburiyatlarning bajarilishi to'g'risida ma'ruza taqdim etadi. IHT doirasida ushbu mexanizm nisbatan zaif rivojlangan. IPHRC a'zo davlatlardan inson huquqlari holatiga oid ma'ruzalar qabul qiladi, biroq bu mexanizm BMT inson huquqlari shartnoma organlari (masalan, CCPR Qo'mitasi yoki CESCR) darajasidagi tizimli nazoratdan farqli o'laroq, ancha yumshoqroq xarakterda.

Ikkinchi tur - qo'mita nazorati mexanizmi. IHT doirasidagi turli qo'mitalar (COMCEC, COMSTECH va boshqalar) a'zo davlatlar tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotlar asosida hamkorlik sohasidagi muvofiqlikni kuzatib boradi. O'zbekiston ushbu qo'mitalarda faol ishtirok etmoqda, biroq taqdim etilayotgan ma'lumotlarning to'liqligi va aniqligi ba'zan so'roq ostida qoladi.

Uchinchi tur - moliyaviy nazorat mexanizmi. Moliyaviy majburiyatlarning bajarilishi (byudjet ulushi, Islom Taraqqiyot Bankiga kapital hissasi va boshqalar) nisbatan aniq va o'lchangandir. Moliyaviy majburiyatlarni bajarmagan davlatlar ovoz berish huquqidan mahrum etilishi mumkin.

To'rtinchi tur – nizolarni hal etish mexanizmi. IHT Nizomi a'zo davlatlar o'rtasidagi nizolarni hal etish bo'yicha aniq mexanizm belgilamagan. Nizomning 34-moddasi bunday nizolarni muzokaralar va boshqa tinch vositalar orqali hal etishni nazarda tutadi. Bu holat IHTni BMT yoki WTO kabi rivojlangan majburiy nizolarni hal etish mexanizmi bo'lgan tashkilotlardan farqlantiradi.

O'zbekiston IHT majburiyatlarini bajarish borasida quyidagi yutuqlarga erishdi: moliyaviy majburiyatlar muntazam bajarilmoqda; ITB bilan investitsion hamkorlik kengaytirilmoqda; COMCEC va boshqa qo'mita uchrashuvlarida ishtirok etish ta'minlanmoqda; savdo hamkorligini rivojlantirish bo'yicha bir qator ikki tomonlama shartnomalar tuzilgan.

Shu bilan birga, amaliyotda bir qator muammolar ham mavjud. Xususan, TPS-OIC doirasidagi savdo imtiyozlaridan foydalanish hali to'liq yo'lga qo'yilmagan; IPHRC uchun inson huquqlari bo'yicha ma'ruzalar taqdim etilishi tartib-intizomi yetarlicha rivojlanmagan; IHT doirasidagi ilmiy-texnik dasturlarda ishtirok O'zbekiston potentsialidan past darajada qolmoqda.

Ushbu holat xalqaro huquq adabiyotida keng muhokama qilinadigan muvofiqlik tafovuti muammosi bilan bog'liq. Manfred Nowak (2012) ta'kidlaganidek, ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlar xalqaro majburiyatlarni rasmiy jihatdan qabul qilishga tayyor bo'lsa-da, amaliy tatbiq uchun zarur institutsional imkoniyat va resurslardan mahrum. O'zbekiston bu muammoni institutsional imkoniyatlarni mustahkamlash, huquq ijodkorlik jarayonini takomillashtirish va xalqaro standartlarni ichki huquqqa tatbiq etish mexanizmlarini rivojlantirish orqali hal etishi mumkin.

Majburiyatlar bajarilishini kuchaytirishning istiqbolli yo'nalishlari sifatida quyidagilar tavsiya etilishi mumkin: IHT majburiyatlarini milliy qonunchilikka tatbiq etish bo'yicha ixtisoslashgan hukumat koordinatsion komissiyasi tuzish; IHT hujjatlarini o'zbek tiliga tarjima qilish va nashr etish bo'yicha doimiy dastur yaratish; parlamento nazoratini kuchaytirish orqali IHT majburiyatlari bajarilishini ichki siyosiy jihatdan ham ta'minlash; IHT doirasidagi huquqiy mexanizmlardan foydalanish bo'yicha yurist va diplomatlarga ixtisoslashtirilgan o'quv-malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish.

XULOSA

Ushbu tadqiqot asosida quyidagi ilmiy xulosalar va tavsiyalar shakllantirildi:

Birinchidan, IHT xalqaro huquqiy shaxsiyatga ega to'laqonli xalqaro tashkilot bo'lib, uning 2008-yilgi Nizomi a'zo davlatlar uchun turli toifadagi majburiyatlar – moliyaviy, tashkiliy, protokol va siyosiy – majmuasini belgilaydi. Biroq, ko'pchiligi yumshoq huquq xarakteridagi IHT qarorlari bevosita huquqiy kuch kasb etmaydi va milliy tatbiq aktlarini talab qiladi.

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasining huquqiy tizimi xalqaro shartnomalar ustunligi tamoyiliga asoslanib qurilgan bo'lib, IHT Nizomini ratifikatsiya qilgan holda uni milliy qonunchilikdan ustun turuvchi huquqiy hujjat sifatida tan oladi. Biroq, amaliyotda bu tamoyilning to'liq tatbiq etilishi bir qator institutsional va texnik muammolar bilan cheklangan.

Uchinchidan, O'zbekiston IHT doirasidagi ko'p tomonlama shartnomaviy majburiyatlarni umuman bajarishga intilmoqda, biroq ayrim sohalarda (savdo imtiyozlari, inson huquqlari hisobot tizimi) "muvofiqlik tafovuti" sezilmoqda. Majburiyatlarni nazorat qilish mexanizmlarining nisbiy zaifligi bu tafovutning saqlanib qolishiga imkon bermoqda.

Uchinchidan, tavsiyalar sifatida: O'zbekiston IHT majburiyatlari bilan milliy qonunchilikni muvofiqlashtirish bo'yicha uzluksiz monitoring tizimini joriy etishi; xalqaro shartnomalarni milliy huquqqa transformatsiya qilish jarayonini tizimli ravishda takomillashtirishi; IHT

doirasidagi nazorat organlari bilan faolroq hamkorlik qilishi; va parlamentning xalqaro shartnomalar ijrosi ustidan nazorat vakolatini kuchaytirishi zarur.

Umuman olganda, IHT va O'zbekiston munosabatlarining xalqaro huquqiy jihatlari ko'p qirrali va davom etayotgan jarayon sifatida ko'rilishi lozim. Bu munosabatlar O'zbekiston uchun nafaqat huquqiy majburiyatlar manba, balki xalqaro huquqiy tizimga integratsiyalashuvning muhim platformasi sifatida ham xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. OIC Charter of the Organisation of Islamic Cooperation. Dakar: OIC, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992-yil 8-dekabr (2023-yil tahririda).
3. O'zbekiston Respublikasining «Xalqaro shartnomalar to'g'risida»gi Qonuni. 2023-yil tahririda.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni.
5. ILC. Articles on the Responsibility of International Organizations. UN Doc. A/66/10. 2011.
6. OIC/COMCEC. Trade Preferential System Among OIC Member States. Framework Agreement. 2011.
7. Alston P., Crawford J. (eds.) The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
8. Dupuy P.-M. Soft Law and the International Law of the Environment. Michigan Journal of International Law. 1991. Vol. 12. P. 420-435.
9. Iwasawa Y. International Law, Human Rights, and Japanese Law. Oxford: Clarendon Press, 1998.
10. Koh H.H. Transnational Legal Process. Nebraska Law Review. 1996. Vol. 75. P. 181-207.
11. Nowak M. Human Rights or Global Justice? Global Change, Peace & Security. 2012. Vol. 24(1). P. 3-14.
12. Sarooshi D. International Organizations and Their Exercise of Sovereign Powers. Oxford: OUP, 2005.
13. Schermers H.G., Blokker N.M. International Institutional Law. 5th ed. Martinus Nijhoff Publishers, 2011.
14. Triepel H. Völkerrecht und Landesrecht. Leipzig: Hirschfeld, 1899.
15. Verdross A. Völkerrecht. 5. Aufl. Vienna: Springer, 1964.
16. Islamic Development Bank. Annual Report 2024. Jeddah: IsDB, 2024.
17. OIC. Annual Report of the Secretary General 2023. Jeddah: OIC, 2023.
18. IPHRC. Report on Human Rights in OIC Member States. 2022.
19. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. O'zbekiston va xalqaro tashkilotlar. Rasmiy veb-sayt materiallari. 2024.
20. COMCEC. Statistical Yearbook of OIC Countries. Ankara: COMCEC, 2023.